

בקשה בנושא:

חשיבה שיתופית בינתחומית מבוססת טקסטים ודמוקרטיה מתדיינת

מגישים:

פרופסור שוורץ ברוך, האוניברסיטה העברית
ד"ר טבח מיכל, אוניברסיטת תל אביב
ד"ר הד-מצויינים עינת, טכניון
פרופסור קויצ'ן בוריס, מכון ויצמן
פרופסור ירדן ענת, מכון ויצמן

#

חשיבה שיתופית סביב טקסטים בתחומי תוכן שונים

מוביל המחקר: פרופ' ברוך שווריץ – האוניברסיטה העברית

חינוך לאזרחות, הוא אחד מאושיות החינוך של המאה ה-21. הוגים פילוסופיים כגון הברמס וגוטמן מגדירים דמוקרטיה מתדיינת כמודל הטוב ביותר לחינוך לאזרחות – מודל אשר מכין קבוצות לתפקד כסוכנים בחברה דמוקרטית משתנה. הוגים אלו הדגישו את החשיבות של סוגי דיבור איכותי בכתה ובמוסדות חינוכיים כדרך להכנת תלמידים להפוך לאזרחים בחברה דמוקרטית. במקביל להתפתחויות הללו בהגות הפילוסופית-פוליטית, חוקרים במדעי הלימודים עוסקים מזה שנים בקידום שיח ברמה גבוהה, תוך שימוש במושגים כגון *דיבור חקרני* (Mercer, 2003) או *דיבור מחויב* (Michaels, O'Connor & Resnick, 2008). דרכי דיבור כתתי אלו מאופיינות בכבוד הדדי, ביקורתיות בנוסף למחויבות לדיסציפלינה. Anderson ושותפיו (2001) פיתחו את מודל *החשיבה המשותפת* (Collaborative Reasoning) – מודל דיון עמיתים פתוח, אשר נועד לשפר את איכות השיח הכיתתי שבו קבוצות קטנות קוראות טקסטים ודנות בנושאים שנויים במחלוקת. יישום צורות הדיון הללו בכתה מוביל לתוצאות מרשימות, החל בהתפתחות קוגניטיבית וכלה בהתפתחות מושגית, שיפור מעורבות התלמידים והמוטיבציה שלהם, כמו גם העברה לתחומי תוכן אחרים. בנוסף, מחקרים מראים כי תובנות של יחידים עוברות כ"כדור שלג" מהקבוצה הקטנה אל הכתה כולה. Schwarz & Baker (2016) טוענים כי, מעבר ליתרונות הללו, היישום עצמו של צורות הדיבור הארגומנטטיבי הללו מהווה מימוש של דמוקרטיה מתדיינת.

הממצאים שהוזכרו לעיל אמנם מעודדים, אך היישומים שלהם עד היום היו מוגבלים לרב לבתי ספר יסודיים ולתחומי תוכן (מקצועות בית ספריים) מסויימים. תכניות לפיתוח שיח כיתתי לרב התייחסו לכתה או לבית הספר במנותק מהחברה אליה הם שייכים. מטרת המחקר הנוכחי היא לחקור את השפעתה של תכנית התערבות לקידום שיח ברמה גבוהה בבית הספר העל-יסודי (חט"ב וחט"ע), במספר מקצועות מרכזיים, כולל מתמטיקה, מדעים ואזרחות.

המחקר בנוי במערך של **מחקר עיצוב ויישום** (Fishman et al., 2013) כלומר הוא מבוסס על סבבים של יישום, איסוף נתונים, הסקת מסקנות ויישום מחודש ומורחב, תוך פיתוח יכולות לשימור שינויים ברי-קיימא במערכת. כל שאלות המחקר קשורות לתכנית הכשרה מקצועית אשר בה מורים שאינם מומחים בניהול שיח כיתתי מתמחים בהוראה של דיונים קבוצתיים מבוססי טקסטים בנושאים השנויים במחלוקת. סוג פעילויות אלו ייקרא חקמ"מ (חשיבה קבוצתית מבוססת מקצוע).

התכנית החמש-שנתית המוצעת כוללת שלוש תת-תכניות: במדעים, מתמטיקה ואזרחות, החולקות אלמנטים מרכזיים משותפים. ראשית, כל התכניות יכללו עבודה במבנים חברתיים שונים בכתה ומחוצה לה. הקבוצה הקטנה (3-5 תלמידים) תהווה את היחידה המרכזית עבור כולן ובאמצעותה יקבלו התלמידים הכוונה מהמורה, וילמדו לנהל חשיבה משותפת. שנית, כל התכניות יקדמו אורייניות מתקדמות. אוריינות קריאה תציב במרכז טקסטים כמועדים להערכה ולחקר. כתיבה תשמש למטרות שונות: להציג, לשכנע וכו'. אוריינות דיבור תפותח בכל התכניות באמצעות דגש על ארגומנטציה מכוונת ושקולה, אשר מערבת ביקורת יחד עם כבוד לאחר. מכנה משותף נוסף לכל התכניות יהיה השימוש בטכנולוגיות. טכנולוגיות אלו יאפשרו חקר משותף, דיון וויכוח. הפלטפורמות הטכנולוגיות יאפשרו רפלקציה על מהלכים קודמים, ובכך יבנו היסטוריה לקבוצה. הן יאפשרו לשתף תלמידים מוחלשים או פריפריאליים כמו גם הנחיה של מספר קבוצות במקביל.

השותף המרכזי שלנו לתכנית הנו רשת אורט ישראל. רשת זו משרתת אוכלוסייה מגוונת ומאתגרת. היא מאפשרת מצד אחד שדה ראשוני לבחינת ההתכנות ולבדיקת שאלות המחקר בשנתיים הראשונות, יחד עם שדה נרחב להרחבת התכנית בשלוש השנים הבאות.

בשנתיים הראשונות של הפרוייקט, התכנית תחל בשני בתי ספר של הרשת. חלקה האחד יתבסס על השתלמות בית-ספרית למורים ואילו חלקה האחר יבוסס על התערבות של איש צוות המחקר בשתי כתות ח'. במסגרת ההתערבות בכתות ח', ניישם תכנית שהועברה בעבר לתלמידים בגילאים אלו (Schwarz & Slakmon, 2015) אשר נבנתה בהשראת תכנית "פילוסופיה לילדים" (Lipman, 2003) ובה מעודדים את כישורי החשיבה של ילדים באמצעות חניכה לתוך קהיליית חקר פילוסופי. הדיונים בתכנית זו מתבססים על טקסטים קנוניים (סיפורים תנכיים, טקסטים היסטוריים מפורסמים, וכו') כמו גם על קטעי כתיבה של התלמידים. הם מתקיימים ברובם בקבוצות קטנות ובחלקם על גבי פלטפורמה מקוונת המאפשרת מעקב ורפלקציה על הדיון. התכנית תשאף לשלב תלמידים מרקעים סוציו-אקונומיים שונים באמצעות התמקדות בנושאים של צדק ושוויון; אמת; ורעיון ה"טוב".

בכתות ט' ההתערבות תתבסס על ההשתלמות הבית ספרית למורים של שני בתי ספר. השתתפות המורים תהיה על בסיס וולונטרי אך תבטיח שלפחות עבור כיתה אחת מכל בית ספר מורי המקצועות: מתמטיקה, מדעים, ואזרחות, ישתתפו כולם בהשתלמות. חלקה הראשון של ההשתלמות יכלול 8 מפגשים בני 90 דקות שבהם המורים משתתפים ב"דיונים חמים" בנושאים חברתיים שנויים במחלוקת. פלטפורמה מקוונת ייעודית (פלטפורמת הדיונים החמים) תשמש לניהול הדיונים הללו בכדי לפתח את הידע הפדגוגי ויכולות ניהול הדיון של המורים. מטרת ההשתלמות הראשונית הזו היא לערב את המורים בחוויית הלמידה והעבודה בקבוצה קטנה הן כ"תלמידים" והן כ"מורים" (של עמיתיהם). חילוף תפקידים זה יאפשר לנהל רפלקציה ולמידה בנוגע לדיונים שהמורים עצמם מנהלים, מתוך מטרה ללמוד מכך לקראת ניהול הדיונים בכתה.

תוך כדי שלב זה, לפחות מורה אחד לאזרחות המשתתף בהשתלמות יחל לנהל "דיונים חמים" בכתה ט' בה הוא מלמד. המורה ידריך קבוצה של חמישה תלמידים במסגרת חוץ-כיתתית (במסגרת "שעה פרטנית") בדיונים סביב טקסטים בנוגע לנושאים חברתיים, ובהמשך יוביל דיון בכתה באותו הנושא, תוך ניהול עבודה קבוצתית מודרכת וחופשית, וסיכום באמצעות דיון כתתי. שיעורים אלו, אשר יימשכו 4 שבועות, יצולמו במלואם.

בשלב הבא ההשתלמות תתפצל לשלושה צוותים דיסציפלינריים (מתמטיקה, מדעים ואזרחות). בכל צוות, מדריך (חבר בצוות המחקר המומחה בהוראת הדיסציפלינה) יפגש עם מורי המקצוע למפגשים שבועיים של 90 דקות במשך 8 שבועות. בשבועות הראשונים של מפגשי הצוותים, המורים יצפו בסרטי הווידאו שצולמו בשיעורי האזרחות כאשר הדיון והרפלקציה יסובו על האופן שבו ניתן להוביל דיונים דומים בתחומי התכן השונים. בשבועות הבאים, המורים בכל צוות מקצועי יפתחו פעילויות בתחום התוכן שלהם עבור הכיתה או יעבו פעילויות קיימות שיוצרו על ידי מדריך ההשתלמות. הפעילויות כולן יהיו סביב טקסטים וישמשו כבסיס לחקר קבוצתי ולדיונים.

בשלב האחרון של ההשתלמות, המחקר יעקב אחר יישום השיעורים המתוכננים. המורים יעבדו הן במסגרת הכיתתית והן במסגרת חוץ-כיתתית עם קבוצה קטנה. הרציונל לכך הוא שמורים מפיקים תועלת מהפשטות היחסית שיש בהובלת דיון בקבוצה קטנה, המכינה אותם לניהול דיונים בכתה הגדולה.

בשנה השנייה המחקר יתבצע באותם שני בתי הספר. תכנית ההשתלמות תשופר לאור מסקנות מיישום ההשתלמות בשנה הראשונה. העברה (טרנספר) של כישורי דיון ושיח אשר התפתחו אצל התלמידים תבחן באמצעות יישום

התכנית בכתות ט' אשר בשנה שלפני כן (בהיותם בח') השתתפו בהתערבות שהועברה על ידי המדריך המומחה מצוות המחקר. מורים אשר השתתפו בתכנית בשנה א' ואשר מלמדים גם בכתות י' ישתתפו בהשתלמות נוספת, קצרה יותר (30 שעות), אשר נועדה להתאים את התערבות החקמ"מ לכתות י'. מורים נוספים, אשר לא השתלמו בשנה א', יוכלו להצטרף להשתלמות זו ולקבל הדרכה וליווי מהמורים ה"ותיקים" שהתנסו בה בשנה א'.

בשנים 3-5 התכנית תתרחב בשני היבטים עיקריים. ראשית, המחקר יתמקד בהיבטים מערכתיים של צמיחה וביסוס התכנית. שנית, התכנית תנצל את מגוון האוכלוסיות והמגזרים אשר אליהם משתייכים תלמידי אורט בכדי להציע קורסים המבוססים על דיונים מקוונים בין תלמידים מבתי ספר שונים המשרתים אוכלוסיות שונות.

הרחבת התכנית והנגשתה למספר רב של בתי ספר המרוחקים זה מזה תבצע באמצעות העברת חלקים מההשתלמות הבין-תחומית לפורמט של MOOC. פורמט זה יאפשר למורים מבתי ספר רבים ומרוחקים זה מזה להשתתף בהשתלמות. בשנה 3 יתווספו 5 בתי ספר מרשת אורט להשתלמות כתות ט' כאשר המורים ישתתפו בחלק ה"דיונים החמים" באופן מקוון. מורים מובילים אשר התבלטו בשנים 1 ו-2 יוזמנו לסייע בשלב זה לחברי צוות המחקר להוביל את ההשתלמות, לקראת הכשרתם כמדריכים בשנים הבאות. אחד מבתי הספר שהשתתפו בתכנית בשנים 1 ו-2 יכללו בחלק הרב-תרבותיות של המחקר. בנוסף לבית ספר זה, בית ספר אחר (בית ספר "תאום"), אשר משרת מגזר אתני או תרבותי שונה במהותו, ייבחר מתוך רשת אורט. אנו נסייע למורה אחד לאזרחות להוביל דיונים חמים הרלוונטיים ליחסים בין המגזרים או התרבויות. למורה זה יוצמד מורה מבית הספר ה"תאום" אשר יסייע לו לתווך (שפתית או תרבותית) בין שתי הקהילות. בשנה 4 יתווספו 15 בתי ספר נוספים. המורים המסייעים משנה 3 יהפכו למדריכים עצמאיים אשר יובילו את ההשתלמויות בבתי הספר החדשים. בנוסף, רשת אורט תזמין מורי כתות ט' מכל הרשת להשתתף בהשתלמות "דיונים חמים" מקוונת. בשנה 5 התכנית תמנה כ-20 30 בתי ספר כאשר כל ההשתלמויות הבית ספריות ינוהלו על ידי מורים שהשתתפו בהשתלמות בשנים קודמות.

מעריך המחקר יאפשר חקר לא רק של העברה בין-תחומית אלא גם של התפתחות אישית, כולל התפתחות קוגניטיבית, התפתחות של זהויות אינטלקטואליות, שינויים במעורבות ומוטיבציה של תלמידים, כמו גם שינויים באינטראקציות בין אישיות בכתה. כלי המחקר יכללו ראיונות עם תלמידים, צילומי וידאו, תמלולים וניתוחים של הדיונים, שאלוני מוטיבציה ואפקטיביות עצמית אשר יועברו בתחילת ובסוף כל שנת התערבות לתלמידים ולקבוצות ביקורת. סה"כ יועברו כ- 4000 שאלוני פרה ופוסט, יערך מעקב אורך איכותני אחרי תלמידים, ויתומללו ויקודדו עשרות רבות של שיעורים. כמו כן, יתבצעו בשנה האחרונה של המחקר ראיונות עם בעלי תפקידים ברשת אורט לבהינת הגורמים שסייעו והגבילו את התפתחות התכנית לאורך זמן.

המחקר, כמו גם תכנית ההתערבות, צפויים לחולל שינוי משמעותי בתרבות השיח ובכישורי הלמידה של תלמידי רשת אורט. התכנית בנויה כך ששינוי זה יחלחל בהדרגה למעגל הולך ומתרחב של בתי ספר. מבחינה אמפירית, המחקר יאפשר להשיג פריצות דרך בהבנת האופנים בהם ניתן לחולל למידה משמעותית בבית הספר העל יסודי, כמו גם בהבנת התהליכים האישיים והחברתיים הכרוכים בשינויים שכאלה.